

УДК 378.14

Михайличенко С.С.
кандидат педагогічних наук, ст. науковий
співробітник Національного музею медицини України, м.Київ

ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ

У статті висвітлюється становлення змісту викладання історії медицини в українській вищій медичній школі.

Ключові слова: історія медицини.

Михайличенко С.С. Вопросы изучения истории медицины в высшей школе Украины.

В статье излагается становление содержания преподавания истории медицины в украинской высшей медицинской школе.

Ключевые слова: история медицины и формации.

Mikhailichenko S. Questions of study of history of medicine are at higher school of Ukraine.

In the article, becoming of maintenance of teaching of history of medicine is expounded at Ukrainian higher school.

Key words: history of medicine.

Історія України з християнських часів сповнена драматичних подій. Більше 100 років українські землі були під монголо-татарським ігом, майже 300 років Україною володіли Велике князівство Литовське і Річ Посполита, потім більше 200 років Правобережна Україна була під протекторатом Польщі і Туреччини, майже шість століть західноукраїнські землі входили до складу королівства Польського, Австро – Угорської імперії, панської Польщі, Закарпатська Русь і Північна Буковина віками відчували на собі володарювання Угорщини і румунських бояр.

Із середини XVII ст. починається 337-літній період перебування України у складі Московської держави.

Повернення історичної правди, зокрема стосовно історії медицини, ліквідація “білих плям”, дослідження багатьох питань, які ще не так давно були за завесою таємничості, нарешті, повернення незаслужено забутих імен – це ті основні стратегічні напрями, якими йдуть сьогоденні дослідники історії медицини суверенної України.

Найтрагічніше в нашій історії є те, що довгий час самих понять «українська держава» і «українська медицина» не існувало. Наукові досягнення медиків – українців, як і самі видатні медики – українці за походженням, називались “вітчизняними”. При цьому піддавалось забуттю те, що Вітчизною для них була Україна.

Особливу сторінку в історії України займає Західна Україна, 600 – річне перебування якої під владою інших держав наклало суттєвий відбиток на розвиток всього краю, і медицині зокрема. Ці землі багаті своїм історико – медичним минулим. Якщо суворо дотримуватись хронології, то саме тут з`явилися перші на території сучасної суверенної України вищі навчальні заклади, де вивчалася медицина, – академії Острозька (1578) і Замойська (1593), найстаріший в Україні медичний факультет Львівського університету (1661).

Має свої особливості і хронологічна характеристика епохи після жовтневого перевороту 1917 р. Україна стала ареною кривавої боротьби за владу між «советською» Росією і українськими державними формуваннями – Центральною Радою, Гетьманатом, Директорією.

До недавнього минулого ці факти історії свідомо замовчувались або подавались в тенденційному вигляді. Потреба відтворення історичної правди змушує оцінювати їх по-новому.

Слід переглянути й історичні особливості розвитку медицини в радянських умовах. Необхідна об’єктивна, принципова і правдива оцінка цього періоду.

Починати ліквідувати “білі плями” треба з часів України – Русі, яку звично було називати Древньоруською державою. Тут гра слів, яка потім була піднесена до рівня політики. “Русь” – це стародавня назва України, що пішла від слов’янських племен “русів” (“росів”), які ще в I тисячолітті нової ери проживали на території Середнього Придніпров’я і згодом, об’єднавшись, утворили державність “Руська земля”, яка після проголошення Києва столицею, стала називатись “Київська Русь”.

До часів Київської Русі відноситься і побудова Києво – Печерської лаври, яка нараховує 950 років і яка стала місцем заснування перших в Україні лікарень і притулків. Вона дала перших представників медичної професії, але в історико – медичному плані цей період досліджено слабо.

Особливе місце в історії України займає період, що називається “козаччина”. Саме з ним пов’язане існування Запорізької Січі. Але її історико – медичні аспекти відомі в основному з експозиції Музею медицини та досліджень М. К. Бородія. Історики медицини, насамперед областей, де були “козацькі вольності”, повинні зайнятися цими дослідженнями, не обмежуючись тільки Трахтемирівським та Межигірським козацькими шпиталями.

Потребують подальшого дослідження питання підготовки лікарів в Україні, зокрема в Замоїській і особливо Острозькій академіях. Як значний культурний центр саме Острозька академія дала Києво-Могилянському колегіуму перших викладачів. Її вихованцем був гетьман України П. Сагайдачний, який разом з усім Запорізьким військом став колективним членом Київського братства і фінансово підтримував діяльність Києво-Могилянського колегіуму.

Взагалі Києво-Могилянський колегіум, а потім академія, як перший світський навчальний заклад Східної Європи, в історико-медичному аспекті майже не досліджено.

Майже нічого не відомо про діяльність в академії “медичного класу”, який існував ще до відкриття в Києві медичного факультету. Відроджена в наші дні Києво-Могилянська академія, як гуманітарний університет якісно нового типу, чекає своїх дослідників – істориків – медицини.

Більше 100 років в Україні існувало гетьманське правління. Цей період мало досліджений в історико – медичному плані. Зараз змінюються погляди на гетьманів, на їх роль у боротьбі за самостійність України. По – новому, зокрема, висвітлюється постать Мазепи, який за 22 роки гетьманування в Україні відзначився широким меценатством, в тому числі і будівництвом навчального корпусу Києво-Могилянської академії. Саме тому її свого часу називали Могиляно-Мазепинською визнаючи внесок гетьмана в справу освіти. На утримання шпиталю при Києво – Печерському монастирі І. Мазепа подарував два села в Бариському повіті Переяславського полку.

Досить неординарною вважається і постать останнього гетьмана К. Розумовського, який намагався перетворити Київську академію в університет, а також розробив проект створення в Батурині університету з медичним факультетом, для чого закупив за кордоном медичні прилади й інструменти, побудував як навчальну базу першу в Україні сільську лікарню, запроектував анатомічний театр.

“Білою плямою” залишається і питання благодійності в Україні. Це поняття взагалі було вилучене з нашого лексикону, а тим часом саме на ниві медицини в дореволюційний період в цій галузі було зроблено чимало. Багато приміщень, в яких сьогодні містяться лікувальні заклади, колись називалися іменами своїх меценатів.

Зберегти від забуття імена меценатів і благодійників, якими, наприклад, у Києві були Н. Терещенко, І. Бродський, І. Зайцев, М. Дегтярьов та інші, обов’язок не лише істориків медицини, а й усіх лікарів.

Відомо, що Україна з давніх часів підтримувала міжнародні зв’язки в галузі медицини, але ці сторінки історико – медичного минулого розкриті далеко не повністю і обмежуються перетасуванням відомих подій і фактів. Зараз, коли суверенна Україна розширює коло міжнародного співробітництва, відтворення історичної правди в цьому напрямку має велике політичне значення.

Сказане стосується, зокрема, Львівського університету, становлення і розвиток медичного факультету якого відбувались під впливом і з безпосередньою участю представників Віденського, Празького, Ягеллонського та інших західноєвропейських університетів, викладачі яких стали першими завідувачами кафедр медичного факультету, засновниками наукового медичного мислення на західноукраїнських землях.

Нарешті, як не прикро про це говорити, “білою плямою” є питання дослідження історії народної медицини України, інтерес до якої значно підвищився останніми роками.

Стосовно наших часів, то тут теж є “білі плями”, які потребують висвітлення, бо вони є наслідками сталінської політики щодо України. Серед них штучні голодомори в Україні 1921 – 1922 і 1932 – 1933 рр. та їхні наслідки для здоров’я населення, а також виявлення і вивчення матеріалів про репресованих медиків України.

Належне місце повинен зайняти аналіз ролі так званих дискусій з вузлових медико-біологічних питань на сумнозвісних академічних сесіях 1948, 1950, 1962, 70 – х років з генетики, павловської фізіології, психології тощо та їхніх наслідків для України. Саме цей напрямок має висвітлити справжні причини відставання окремих галузей української медичної науки, що позначаються ще й досі.

Нещодавно в нашому лексиконі з’явився термін “українська діаспора”. Відтворення діяльності її медичної частини за кордоном – важливе завдання історії медицини.

Найбільшим недоліком або провиною перед нащадками є відсутність науково-обґрунтованої фундаментальної праці “Історія медицини України”, підготовка якої стала велінням часу.

В історії медицини як науки дуже багато болючих місць і одним з них протягом багатьох років залишається її викладання в медичних вузах та створення повноцінних науково-дослідних інституцій історико-медичного профілю. Без цього, а також створення сучасного підручника не може бути мови про відродження історії медицини України. Незважаючи на те, що в умовах суверенітету це питання набуває державної і політичної ваги, вивчення історії медицини перебуває в зародковому стані. І ще одне надзвичайно важливе питання – це підготовка і підвищення кваліфікації викладачів з історії медицини. Україна повинна сама створювати свою систему післядипломної підготовки в галузі історії медицини. Вирішення цього питання нерозривно пов’язане зі створенням в Україні хоча б єдиної самостійної кафедри історії медицини і охорони здоров’я.

Джерела вивчення історії медицини та фармації:

1. Письмові джерела. Їхній зміст передається з допомогою графічних знаків (рукописи, друк, папірус, кераміка тощо).
2. Речові джерела. Відзначаються розмаїттям форм (знаряддя праці, інструменти, пам'ятники, кістки тварин та людей, медалі, монети тощо).
3. Етнографічні джерела. Це – явища культурного і суспільного життя, які передаються з покоління в покоління (обряди, звички, пісні, перекази, засоби лікування).
4. Спосіб життя сучасних племен, які живуть на рівні минулих епох.
5. Фото та кінодокументи.

Вивчення історії людності започатковано в античному Римі, зокрема, медичну спадщину стародавньої Індії Вавилону, Єгипту, відтворив Корнелій Цельс. Він видав 8-ми книжковий трактат "Про медицину". Пізніше, в епоху Відродження (16–17ст.) дослідники проявили живу цікавість до забутих та спеціально перевернутих пам'яток далекого минулого. На протигагу схоластичним догмам середньовіччя, вони відродили культурну та медичну спадщину стародавнього світу. Були розшукані рукописи стародавніх авторів, відкопані статуї, пам'ятники різних видів мистецтва та медицини. Надалі вивчення минулого стало обов'язковою передумовою дослідження будь-якої медичної проблеми.

Періодизація історії медицини та фармації. Загально визнаною є така періодизація історії медицини та фармації, яка співпадає із загальноісторичною періодизацією розвитку людства:

1. Історія медицини та фармації доісторичних часів. Обіймає період від шестисот мільйонів років до чотирьох тисяч років до нашої ери (відкриття календаря і письма).
2. Антична медицина. Обіймає період від чотирьох тисяч років до нашої ери до чотирьох тисяч шостого року нашої ери, коли впала Римська імперія.
3. Медицина епохи середньовіччя (476 р. – кінець 17 ст.).
4. Медицина 18 сторіччя.
5. Медицина 19 сторіччя.
6. Медицина 20 сторіччя.

Кожен із цих періодів розпадається на підперіоди, наприклад, епоха середньовіччя поділяється на ранне (V–X ст), середнє середньовіччя (XI – XVст.), епоха Відродження (XVI – XVIIст.).

Для України, яка розвивалась в своєрідних соціально-економічних умовах, ця періодизація потребує уточнення. Загалом можна сказати, що цивілізаційні процеси в Україні йшли з певним запізненням. Так, античний період, пов'язаний із впливом древньої Греції на причорноморські землі України, можна датувати, починаючи із VII ст до нашої ери. Період формування феодальної Української держави – Київської України – Русі – починається з IX ст. Епохи ренесансу або відродження Україна не переживала, тому тут феодальні середньовічні відносини продовжуються аж до середини XIXст.

На підставі вищесказаного періодизація історії медицини та фармації України може бути представлена так:

1. Медицина доісторичних часів (до VII ст. до н.е),
2. Медицина стародавніх слов'ян і скіфів (VII ст. до н.е. – VIIIст. н.е),
3. Медицина епохи середньовіччя (IX – XVIIIст.),
4. Медицина і фармація XIXст.,
5. Медицина і фармація XXст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачило Е.В. История медицины: конспект лекций / Бачило Е.В. – М.: Эксмо, 2007. – 160 с.
2. Бородулин Ф.Р. История медицины. Избранные лекции / Бородулин Ф.Р. – М.: МЕДГИЗ, 1961. – 254 с.
3. Лисицын Ю.П. История медицины: учебник / Лисицын Ю.П. – М.: ГЭОТАР, 2008. – 400 с.
4. Сорокина Т.С. История медицины в двух томах / Сорокина Т.С. – М.: Академия, 2009. – 560 с.
5. Рабочая программа истории медицины. Министерство охорони здоров'я України. Донецький національний медичний університет ім.М. Горького. Режим доступу: <http://www.social.medicine.dsmu.edu.ua/?q=node/61>

УДК 37.04

Рябовол Л. Т.

кандидат педагогічних наук,
Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка

СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ТА МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД КУРСУ «ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА»

У статті охарактеризовано процес становлення теоретичних і методичних засад курсу «Основи правознавства» шляхом проведення системного аналізу програм, за якими здійснювалося навчання правознавства у 1995-2012 рр.